

Вони отримали можливість відслідковувати усі поточні книго- та наукознавчі новинки із рецензіями на них, історичні розвідки російського книгодруку на екрані свого комп'ютера.

Перелічивши лише поодинокі, однак на наш погляд, найбільш показові приклади обговорення навколоскопичових та наукознавчих проблем на шпальтах часопису «Научная книга» та способи їх видавничого втілення, ще раз переконуємось у постійно зростаючій необхідності створення українського її відповідника на території нашої держави, адже зараз українська видавнича та наукознавча періодика знаходиться у стані занепаду.

1. Васильев В. И. Издательская деятельность РАН в юбилейном 2003 году: 275 лет служения науке, культуре и образованию // Научная книга. 2004. № 2. С. 4–11. 2. Зелінська Н. В. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів, 2002. 3. Кавуненко Л. П., Хоревін В. І. Формування системи наукових журналів соціогуманітарної сфери України // Проблеми науки. 2006. № 2. С. 30–36. 4. Олійник М. Наука популяризації науки // Медіа Критика. 2005. № 11. С. 32–37. 5. Петров Р. В., Васильев В. И. Издательская деятельность РАН: практика последнего десятилетия // Научная книга. 2001. № 4. С. 2–26. 6. Wrona G. «Nauka Polska», Jej potrzeby, Organizacja i Rozwój (1918–1939), pierwsze polskie czasopismo naukowe // Rocznik historii prasy polskiej. 2004. T. VII. Z. 2. S. 19–47.

УДК 655.11

Д. О. Палій

Музей книги і друкарства України

АПОСТОЛЬСЬКА МІСІЯ НАУКОВОЇ КНИГИ В УКРАЇНІ

(з практики Музею книги і друкарства України)

І день іде, і ніч іде.

І голову схопивши в руки,

Дивуєшся, чому не йде

Апостол правди і науки?

Тарас Шевченко

Аналізується діяльність Музею книги і друкарства України. Акцентується увага на книгах, які представлені у його фондах. Подаються відомості з історії української наукової книги.

Activity of Museum of book and book-printing of Ukraine is analysed. Attention on books which were presented in his funds is accented. Information from history of the Ukrainian scientific book is given.

З цих слів геніального пророка України — Тараса Шевченка можна зробити висновок, що його модель людського суспільства — це дві складові: правда в народному всеохоплюючому розумінні цього поняття і наука, найпоширенішим носієм і виразником якої в наш час є книга.

Розмірковуючи про роль книги в Україні доречно згадати висловлювання Івана Огієнка (Митрополита Іларіона): *«Я ніколи не міняв своєї думки про те, що тільки книжка принесе волю українському народові, і що ця воля прийде до нас тільки після довгої і впертої праці»*. Не буде перебільшенням сказати, що і в наш час значення книги для України, яка вибудовується як незалежна держава, залишається таким же, як уявляв його Іван Огієнко. Практика спілкування з відвідувачами Музею книги і друкарства України показує, що наш сучасник — спраглий на добру книжку; відчувається подібність до тієї ситуації, що існувала в Україні у 1920-ті рр., коли, за спогадами очевидців, на ринку у Києві за один український буквар можна було виміняти 30 пудів борошна.

Формуючи колекцію і вибудовуючи експозицію Музею книги і друкарства України, наукові співробітники, консультанти й рецензенти добре розуміли важливу суспільну роль наукової книги і намагались якомога повно відобразити її виникнення і розвиток.

У сучасній експозиції музею розміщено понад 1500 експонатів. Якщо для визначення наукової книги керуватися принципом синкретичності, запропонованим професором Надією Зелінською у посібнику «Наукове книговидання в Україні» (Л.: Світ, 2002), то приблизно 60% зі згаданої вище кількості експонатів представляють наукову книгу, а згаданий навчальний посібник професора Зелінської може бути монографічним путівником наскрізної тематичної екскурсії під назвою «Наукова книга України XI–XX ст.».

Під час екскурсій у музеї можна помітити, що наукова книга викликає навіть більшу зацікавленість, ніж художня. Цю обставину враховує і музейна методика проведення екскурсій.

У кожній екскурсії відвідувачі слухають розповідь про «Ізборник Святослава» 1073 р., як прообраз енциклопедії та початок словникарства і бібліографії; про «Правду Руську» XI ст., як початок української юридичної науки; про книгу, видрукувану 1581 р. у Львові «Право міське магдебурзьке» Павла Щербича — як свідчення прагнень України до традицій європейського місцевого самоврядування у XVI ст.; про Острозьку Біблію — як найвище досягнення православної богословської науки на той час, здійснене українськими вченими-перекладачами; про перші граматика церковнослов'янської мови, укладені Зизанієм Тустановським і Мелетієм Смотрицьким наприкінці XVI — початку XVII ст.; про перший великий український словник «Лексикон словенороський» Памво Беринди, видрукуваний у друкарні Києво-Печерської лаври 1627 р. А коли розповідь заходить про такі пам'ятки української писемності, як «Повість врем'яних літ», що започаткувала українську історіографію та її творця — легендарного Нестора-літописця, про «Слово о полку Ігоревім», яке, за висловом одного з критиків, написано «вогнем по небу» і є неперевершеним зразком патріотичного художнього твору, про «Києво-Печерський патерик», що упродовж кількох століть на рівні з «Псалтирем» був настільною книжкою мало не кожної хати в Україні, то відвідувачі тісніше обступають екскурсовода і разом з ним проймаються єдиним почуттям гордості за свою Вітчизну.

У тій частині експозиції, яка відображає історію українського книгодрукування XIX ст., представлена і науково-технічна книга. Зокрема, ранній період громадянського друку в Україні ілюструють такі видання, як «Лоция Черного моря», «Исследования о Прогрессике Штаба Черноморского Флота и Портов», «Замечания о выделке якорей и цепных канатов», видрукувані у Миколаєві відповідно у 1851, 1839, 1849 рр. У вітринах, що характеризують діяльність друкарень Харківського і Київського університетів, експонуються підручники з фізики, хімії, математики, географії. Серед наукових видань кінця XIX — початку XX ст. представлені книжки з гідрографії, гірничої справи, друкарських процесів, медицини, метеорології, мостобудування, повітроплавання та ін.

Якою б не була перевантажена експозиція, неможливо оминати таке багатотомне наукове видання XIX ст., як «Архив Юго-Западной России» (так названа у цьому випадку Україна, не дивуючись, це 1860-ті рр. — період дрімучої реакції в Росії) — перше зібрання документів з історії України. Чи, так само, перші видання козацьких літописів, багатотомні збірники праць з природничих наук Наукового товариства ім. Шевченка та ін.

У 2000 р. музей оновив і доповнив свою експозицію. Найбільше змін відбулось у розділі «Книгодрукування XX ст.». Ця частина експозиції має провідну ідею — книга і українська державність. Тут лаконічно представлено історію книгодрукування не лише в Україні, а й у світових центрах української еміграції, а також у місцях компактного проживання українців на території Росії. Експонати показують важливу місію українського друкарства XX ст., яка полягає перш за все у розкритті багатства культури й виразної самобутності українського народу та його права на побудову власної незалежної держави.

Половину експонатів у цьому розділі експозиції становить наукова книга, правда, переважно історична та суспільно-політична.

Думку про самодостатність України та її право на державну незалежність, по-своєму утверджують такі експозиційні книжки, як «Курс статистики і демографії» відомого економіста 1920-х рр., урядовця УНР Сергія Остапенка. У цій праці вперше виокремлено представлена українська статистика, а в її останньому розділі, що має назву «Жалібні числа», наведено цифри загиблих українців у Першій світовій війні. Або, так само, книжка також діяча УНР Микити Шаповала «Лісова справа на Україні» — промова на першому всеукраїнському лісовому з'їзді, що відбувся у серпні бурхливого 1917 р.

Про здатність української мови бути мовою природничої, виробничої і технічної галузей, відвідувачі музею дізнаються з допомогою україномовних термінологічних словників, виданих у 1920-х рр., зокрема, технічної, математичної, хімічної, ботанічної, геологічної, гірничої, правничої термінологій. А про всенародний характер збору матеріалів до термінологічних словників (відомо, що науковці розсилали листи по усій Україні з проханням передавати до Києва місцеву термінологію) говорить книжка-метелик «Медицинський словничок. Матеріал до української медичної термінології», видрукуваний 1917 р. у Могилеві на Поділлі у видавництві «Рідна стріха».

До наукової книги відносимо також посібники для самонавчання і початкового шкільного навчання, з допомогою яких була подолана масова неписьменність в Україні, а також підручники, за якими у 1920-х рр. навчалися діти в українських школах Росії.

Нова доба української наукової книги почалася із заснуванням Української академії наук у 1918 р. З цього часу наукове книговидання стало вже системним. Таку поважну місію гідно продовжує шановне видавництво «Наукова думка». До речі, й факт заснування Української академії наук, і її ранні видання трактуються під час екскурсій як вияви самодостатності України. Хоча треба відзначити, що роль наукової книги в самоідентифікації України ще не достатньо відображена в експозиції музею. У цьому розумінні ще не розроблена відповідна концепція і не сформована достатньо колекція.

У фондах музею близько 1600 книжок видавництва «Наукова думка». Значна частина бібліотечної колекції — також продукція «Наукової думки».

Період, коли українське книговидання досягло, скажемо поки що, найвищих показників, а це 70–80-ті рр. минулого століття (до речі, річна кількість видань «Наукової думки» у той період сягала і понад 1000 назв), представлений в експозиції музею тими виданнями, які були здійснені вперше в історії українського книгодрукування і започаткували певний тематичний напрямок.

Характеризувати таке важливе явище випало найперше науковій книзі й у значній мірі виданням «Наукової думки». Тут належить назвати першу багатотомну серію українського фольклору «Українська народна творчість», яка за усіма ознаками є науковим виданням, «Словник української мови» в 11-и томах, «Словник гідронімів України», «Атлас української мови» у 3-х томах, факсимільні видання давніх пам'яток української писемності у серії «Пам'ятки української мови», факсимільні видання рукописних книг Тараса Шевченка «Три літа» і «Мала книжка» та ін. Доповнюють розкриття теми видання «Української Енциклопедії» ім. М. П. Бажана: «Історія міст і сіл України» у 26-ти томах, перша у світі «Енциклопедія кібернетики» у 2-х томах, «Географічна енциклопедія» у 3-х томах, «Українська літературна енциклопедія» у 5-ти томах, «Історія українського мистецтва» у 6-ти томах та ін.

Наукова книга, зокрема видання «Наукової думки», експонуються і на музейних виставках, яких відбувається щорічно до десяти.

У контексті конференції належить відповісти на запитання — чи може музей своєю постійною експозицією і виставками впливати на розповсюдження наукової книги? Якщо брати до уваги безпосередньо реалізацію, то лише в окремих випадках буває так, що книжка ще продається у книгарнях і експонується в музеї, отже, відбувається інформування про неї музейного відвідувача — потенційного покупця. Оскільки й експозиція, і виставки формуються за історичним принципом, то в музеї відбувається презентація переважно того видавничого доробку, реалізація якого вже завершена, тобто це поствидавнича реклама. Яка може бути від неї користь? На реалізацію книжкової продукції

впливає не лише інформування покупця на стадії безпосереднього продажу її в книгарнях, а також і довіра до видавництва, його імідж, вироблення уявлень про розмаїття продукуваної тематики. Ці чинники формують покупця, зорієнтовують його у можливостях вибору відповідно до своїх зацікавлень. Таку роль виконує, на наш погляд, музейна реклама книговидання з допомогою експозиції.

У музеї відбуваються ювілейні виставки видавництв, під час яких видавничі працівники продають свою продукцію. Музей надає приміщення для презентації нових видань, серед них і наукових. Такі проекти також сприяють успіхові наукової книги на ринку.

Наукова книга може ефективно формувати міжнародний імідж України. Музей — це така установа, яку постійно відвідують іноземці. Отже, і у такій справі є певна роль музею.

Музейна колекція зростає, поповнюється науковими книгами для того, щоб збагатити і постійну експозицію, і тимчасові виставки, сформувати враження у відвідувачів. У квітні 2007 р. виповнилося 32 роки функціонування експозиції Музею книги і друкарства України, у якій відображена історія української книги і друкарства з XI ст. і до сьогодення. За цей час у музеї побували понад 2 млн 500 тис. осіб, проведено близько 40 тис. екскурсій. Разом з іншими експонатами пропагування наукової книги продовжується.

КНИГА І КНИЖКОВИЙ БІЗНЕС:
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА РИНКОВИЙ АСПЕКТИ

УДК 002.2:316.77

В. А. Маркова

Харківська державна академія культури

**КНИГА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО
ПІДХОДУ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Подано стислий огляд основних етапів вивчення соціально-комунікативної природи книги. Обґрунтовується необхідність проведення міждисциплінарного дослідження книги як феномена соціальної комунікації.

In the article the brief review of the basic stages of analysis of social-communicative book's essence is presented. An importance of the inter-disciplinary research of book as a social-communicative phenomenon is based.

На сьогоднішній день теорія комунікації є однією з найвпливовіших міждисциплінарних теорій, що застосовується в самих різних галузях науки, як точних так і гуманітарних. В українську мову слово «комунікація» прийшло з західноєвропейських мов. Воно має латинське походження (communicatio — «повідомлення, передача», що пов'язане з дієсловом communico — «роблю спільним, повідомляю, з'єдную», похідним від communis — «спільний») [11, с. 545]. У сучасній українській мові слово «комунікація» вживається у трьох значеннях: 1) шляхи сполучення, лінії зв'язку; 2) обмін інформацією; 3) те саме, що спілкування [4, с. 446]. Причому значення «обмін інформацією» з'явилося лише в останніх виданнях тлумачного словника. Якщо ж звернутися до сучасного слововживання цього поняття, то перед нами предстане ціле віяло значень. Як цілком слушно зауважив відомий американський теоретик з комунікаційних досліджень Джон Дарем Пітерс: «Комунікацію» привласнили політики й бюрократи, технологи і терапевти, всі вони бажають продемонструвати свою правоту у питаннях комунікації — через це популярність цієї ідеї переважає її виразність і точність» [17, с. 15]. До речі, на матеріалі англійської мови він нараховує вживання слова «комунікація» уже у шести значеннях. У певній мірі це стосується й української мови. Подібний універсалізм не може не викликати настороженості, адже з позиції комунікації зараз розглядаються самі різноманітні явища, і кількість теорій комунікації невпинно зростає.

У цьому контексті розгляд книги як соціально-комунікативного явища має цілкове алібі — це не данина моді, а лише спроба розібратися з перебігом дослідження такої простої на перший погляд, і такої складної при більш пильному погляді, проблеми. Уже в діалозі Платона «Федр», який можна вва-